

کنارش پژوهشی

تحلیل مبانی نظام جمهوری اسلامی ایران

آیت الله عباس کعبی

عنوان پژوهش

تحلیل مبانی اصل هجدهم قانون اساسی

شماره مسلسل: ۱۳۹۴۰۱۳۳

تاریخ: ۱۳۹۴/۰۷/۲۰

شناسنامه

عنوان:

تحلیل مبانی نظام جمهوری اسلامی ایران
تحلیل مبانی اصل هجدهم قانون اساسی
آیت الله عباس کعبی

تحقیق و تنقیح: محسن ابوالحسنی

ویراستار تخصصی: علی بهادری جهرمی

دفتر مطالعات نظام سازی اسلامی

شماره مسلسل: ۱۳۹۴۰۱۳۳

تاریخ انتشار: ۱۳۹۴/۰۷/۲۰

پژوهشکده شورای نگهبان

تحليل مبانے نظام جمہوری اسلامے ایران

تحليل مبانے اصل هجد هم قانون اساسے

فهرست مطالب

مبحث اول: چارچوب مفهومی.....	۳
مبحث دوم: تاریخچه استفاده از پرچم در اسلام.....	۴
مبحث سوم: مبنای فقهی اساسی سازی اصل هجدهم قانون اساسی.....	۶
مبنای فقهی پرچم از بعد شکلی.....	۸
مبنای فقهی پرچم از بعد نمادین.....	۸
جمع بندی.....	۱۱
منابع.....	۱۲

اصل هجدهم - پرچم رسمی ایران به رنگ‌های سبز و سفید و سرخ با علامت مخصوص جمهوری اسلامی و شعار «الله اکبر» است.

فصل دوم قانون اساسی پس از بیان زبان و خط و تاریخ رسمی کشور، در اصول پانزدهم تا هفدهم، اصل هجدهم قانون اساسی را به موضوع پرچم رسمی ایران اختصاص داده و به توصیف شکلی آن پرداخته است.

پرچم در کنار زبان و خط مشترک، یکی از ارکان هویت مشترک در همه کشورهای جهان به شمار می‌رود که اهمیت دادن به آن در میان مردم با استقلال کشور و همبستگی ملی رابطه مستقیمی دارد. آن چه در این بخش از تحلیل نظام جمهوری اسلامی ایران بر مبنای اصول قانون اساسی، باید به آن پرداخته شود بررسی این موضوع مهم است که آیا جایگاه پرچم در نظام جمهوری اسلامی ایران، هم چون کشورهای دیگر، صرفاً یک نماد ملی برای همبستگی تابعان کشور محسوب می‌شود و یا این که مبنای فقهی نیز برای اهمیت دادن و توجه به آن وجود دارد؟

از این رو در این بخش، ضمن بررسی معنای پرچم و سابقه آن در طول تاریخ و به خصوص در دوران اسلامی، به مبنای فقهی اساسی‌سازی این اصل اشاره خواهد شد و تلاش خواهد شد تا پرسش فوق درباره وجود مبنای فقهی برای پرداختن به پرچم جمهوری اسلامی ایران پاسخ داده شود.

مبحث اول: چارچوب مفهومی

پرچم قطعه پارچه ای است منقوش به نشانی خاص که معمولاً به میله ای آویخته می‌شود و به عنوان نماد یک قوم، کشور، آرمان و یا سازمان معینی به کار می‌رود. این واژه که از زبان ترکی وارد ادبیات فارسی شده است، در فارسی بیرق، علم و درفش و رایت^(۱) و در عربی لواء، الرايه^(۲)، بیرق، و العَلَم^(۳) با همین معنا بیان شده‌اند.

داشتن پرچم از دیرباز در میان گروه‌ها و قبایل امری مرسوم بوده است. گروه‌های مختلف برای نشان دادن استقلال و هویت خود معمولاً به صورت قراردادی پرچمی

۱. معین، محمد، فرهنگ فارسی، تهران: امیرکبیر، چ بیست و پنجم، ۱۳۸۸، ذیل واژه پرچم.

۲. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات الفاظ قرآن، تحقیق صفوان عدنان داودی، بیروت: دارالعلم للدار، ۱۴۱۲ ق، ج ۲، ص ۱۳۰

۳. البستانی، فؤاد افرام، فرهنگ ابجدی، ترجمه‌ی رضا مهیار، تهران: انتشارات اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۷۵، ص ۶۲۲

برای خود بر می‌گزیدند و از آن پرچم در زمان‌های صلح و جنگ استفاده می‌کردند. ابن خلدون قدمت استفاده از پرچم را به آغاز خلقت انسان می‌رساند.^(۱) گذشته از این ادعا ابداع و استفاده از پرچم در منابع تاریخی به ۵۰۰۰ هزار سال پیش نسبت داده شده است. استعمال پرچم در مصر قدیم و آشور و نزد یهودیان امری کاملاً معمول بوده است و در کتاب مقدس بارها به آن اشاره شده است.^(۲)

مبحث دوم: تاریخچه استفاده از پرچم در اسلام

در طول تاریخ، در جنگ‌ها بر افراشته نگاه داشتن و حفظ لوای ارتش اهمیت بسیاری داشته است؛ چرا که برافراشته بودن پرچم همواره به عنوان نمادی از اقتدار لشکر بوده و نیروهای نظامی در حال جنگ، با دیدن پرچم افراشته سپاه، روحیه گرفته و نسبت به ادامه جنگ استوار می‌شدند. از سوی دیگر پرچم داری همواره یک منصب مهم به شمار می‌رفته است و معمولاً برای هر جنگ، پرچم سپاه به دست فرد مخصوصی سپرده می‌شد که از دلاوری بیشتری نسبت به دیگران برخوردار بوده و یا از فضیلت و برتری خاصی برخوردار بوده است و در صورت کشته شدن او بلافاصله فرد دیگری پرچم را برافراشته نگاه می‌داشت تا در هیچ زمانی پرچم از اهتزاز نیفتد.^(۳) در سال‌های آغازین بعثت پیامبر گرامی اسلام ﷺ، سنت پرچم‌داری در حجاز نیز رواج داشته است و بنی عبدالدار به عنوان یکی از قبایل قریش، منصب پرچم داری قریش را بر عهده داشته‌اند.^(۴) این سنت معمول توسط پیامبر ﷺ نیز در پیش گرفته شد و در غزوات و جنگ‌های مختلف مسلمانان همیشه پرچمی را به عنوان نماد داشتند که رنگ‌ها و طرح‌های مختلفی برای آن ذکر کرده‌اند.

اهمیت پرچم در نگاه عموم مردم نه به خاطر پارچه آن و رنگ و نقشی است که بر آن بسته شده است، بلکه پرچم از دید همگان نمادی از قدرت و اتحاد آن گروه یا سپاه است که بایستی به آن احترام گذاشته شود و جایگاه آن حفظ شود. این اهمیت و منزلت پرچم در پرچمداری هم تبلور پیدا کرده است و در دوران اسلامی، کسی که به عنوان صاحب پرچم

۱. ابن خلدون، مقدمه، ج ۱، ص ۲۵۸ به نقل از: موسوی بجنوردی، سید کاظم و دیگران، دایره المعارف بزرگ اسلامی، تهران: مرکز دایره المعارف بزرگ اسلامی، ج ۱۳، ص ۵۸۳.
۲. خیراندیش، رسول و شایان، سیاوش، ریشه یابی نام و پرچم کشورها، تهران: انتشارات کویر، ۱۳۷۰، ص ۲۵۷.
۳. موسوی بجنوردی، سید کاظم، همان، ص ۵۸۳.
۴. ابن کثیر الدمشقی، اسماعیل بن عمر، البدایه و النهایه، بیروت: دارالفکر، ۱۴۰۷ هـ.ق، ج ۲، ص ۲۰۹.

سپاه انتخاب می‌شد، از اهمیت خاصی برخوردار بود. این اهمیت در کلام امیرالمومنین علیه السلام این گونه تبلور پیدا کرد که در توصیه‌های خود به سپاهیان‌شان در ترغیب به جهاد از چگونگی اهتزاز پرچم سپاه و تبعیت از آن و حفظ و ویژگی‌های صاحب پرچم سخن می‌گویند.^(۱) پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله نیز در عمل به خاطر اهمیت پرچم و پرچم داری، در انتخاب صاحب پرچم بسیار دقت می‌کردند تا با فضیلت ترین افراد را به این منصب بگمارند.^(۲) گفته شده است نخستین پرچمی که در اسلام افراشته شد و توسط پیامبر صلی الله علیه و آله به کسی سپرده شد در جریان سریه^(۳) حمزه بن عبدالمطلب بود که توسط شخص ایشان بسته شد و به حضرت حمزه سیدالشهداء عموی پیامبر صلی الله علیه و آله داده شد تا ایشان اولین پرچمدار اسلام به حساب آیند.^(۴) نقش پرچم در طول تاریخ به عنوان نماد قدرت و اتحاد و همبستگی گروه و صاحب پرچم به عنوان فرد شجاع و مورد اعتماد و برجسته آن گروه باعث شده است تا پرچم در ادبیات به عنوان استعاره ای از قدرت و اقتدار به شمار آید. چنانچه در قرآن کریم نیز پس از توصیه به اطاعت از خداوند و رسول در آیه ۴۶ سوره انفال، مسلمانان را از نزاع و اختلافات، برحذر داشته و آن را باعث ضعف و از بین رفتن قدرت و اقتدار مسلمانان دانسته است و برای این منظور از عبارت «وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ» استفاده شده است. بعضی از مفسران این عبارت را این گونه تعبیر کرده‌اند که وزش باد به پرچم‌ها نشانه برپا بودن پرچم است که نشان دهنده قدرت و حکومت است و از بین رفتن بادها در این آیه کنایه از این است که با اختلافات میان مسلمانان دیگر پرچم ایشان اهتزاز نخواهد داشت و از

۱. نهج البلاغه خطبه ۱۲۴: «پرچم لشکر را بالا دارید و پیرامون آن را خالی مگذارید و جز به دست دلاوران و مدافعان سر سخت خود نسپارید، زیرا آنان که در حوادث سخت ایستادگی می‌کنند، از پرچم‌های خود بهتر پاسداری می‌نمایند و آن را در دل لشکر نگاه می‌دارند، و از هر سو، از پیش و پس و اطراف، مراقب آن می‌باشند، نه از آن عقب می‌مانند که تسلیم دشمن کنند و نه از آن پیشی می‌گیرند که تنها رهایش سازند».
۲. در غزوه تبوک پیامبر صلی الله علیه و آله پرچم یکی از قبایل حاضر در جنگ را به شخصی به نام عماره بن حزم دادند و پس از مدتی با آمدن زید بن ثابت پرچم را به وی سپردند و در پاسخ به سوال عماره که مثل این که بر من خشم گرفته‌اید؟ فرمودند: «نه به خدا سوگند، ولكن قرآن را مقدم بدارید و او بیشتر از تو بهره‌مند از قرآن است و قرآن مقدم می‌دارد حتی اگر غلامی بریده بینی باشد» (الواقدي، محمد بن عمر، المغازی، تحقیق مارسدن جونس، بیروت: موسسه الاعلمی، چاپ سوم، ۱۴۰۹ هـ.ق، ج ۳، ص ۱۰۰۳).
۳. جنگ‌هایی را که خود پیامبر صلی الله علیه و آله در آنها شرکت نداشته و یکی از اصحاب را به رهبری سپاه تعیین نموده بودند، اصطلاحاً سریه گفته می‌شود. (دهخدا، علی اکبر، فرهنگ متوسط دهخدا، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۵، ج ۲، ص ۱۶۹۰).
۴. ابن هشام، السیره النبویه، بیروت: دارالمعرفه، بی‌تا، ج ۱، ص ۵۹۵.

قدرت برخوردار نخواهند بود.^(۱) صاحب پرچم نیز در طول تاریخ به نوعی استعاره از جانشین و مهم ترین و امین ترین فرد برای یک حاکم شده است و صاحب اللواء در ادبیات عرب به صورت استعاره به همین معنا به کار برده می شود و در ادبیات روایی هم با همین رویکرد استفاده شده است. چنانچه امیرالمومنین علیه السلام خویش را حامل لواء در روز قیامت معرفی می کند^(۲) و پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله حضرت علی علیه السلام را اولین واردشونده به بهشت حتی قبل از پیامبر صلی الله علیه و آله معرفی می کند، زیرا که ایشان در قیامت هم، مانند دنیا حامل لواء پیامبر صلی الله علیه و آله هستند و حامل لواء، متقدم از فرمانده سپاه خواهد بود.^(۳)

این نکته نیز موید دیگری بر این مطلب است که اهمیت پرچم به خاطر ماهیت نمادین آن است و پرچم از این رو اهمیت می یابد و تکریم آن ضرورت پیدا می کند که نماد استقلال و هویت و اقتدار یک واحد اجتماعی است. در مبحث بعد علاوه بر بحث بیشتر پیرامون این نکته، به مبانی فقهی اساسی سازی اصل هجدهم قانون اساسی در تشریح پرچم جمهوری اسلامی ایران پرداخته خواهد شد.

مبحث سوم: مبانی فقهی اساسی سازی اصل هجدهم قانون اساسی

اصل هجدهم قانون اساسی به توصیف ظاهر پرچم جمهوری اسلامی ایران پرداخته است و با اساسی سازی آن به پرچم اهمیت ویژه ای داده است. نکته قابل اشاره و مهم در تحلیل فقهی مبانی نظام جمهوری اسلامی ایران بر پایه اصول قانون اساسی، بررسی این نکته است که آیا پرچم و احترام و تکریم و اهمیت آن، از مبانی فقهی برخوردار است؟ به عبارت دیگر آیا قانون اساسی بر پایه یک مبانی فقهی اقدام به اساسی سازی این اصل کرده است؟ و یا این که موضوع پرچم و ابعاد مختلف آن، چنین مبانی ندارد.

مهم ترین پیش فرض لازم برای پاسخ به این سوال، فهم این نکته است که چگونه و در چه صورتی می توان از ابتدای موضوعی بر مبانی فقهی سخن گفت؟ به عبارت دیگر چگونه می توان بر اساس مبانی فقهی درباره مسأله ای حکم صادر کرد و آن را شرعی یا غیرشرعی دانست؟

در اندیشه دینی هر مسأله شرعی از دو رکن اصلی موضوع و حکم تشکیل می یابد. موضوع بستر صدور حکم شرعی است و حکم به واسطه موضوع به فعلیت می رسد. برای

۱. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۴، ج ۷، ص ۱۹۶.

۲. لثی واسطی، علی بن محمد، عیون الحکم و المواعظ، قم: دارالحدیث، ۱۳۷۶، ص ۱۶۶.

۳. ابن بابویه، محمد بن علی، علل الشرائع، قم: کتاب فروشی داورى، ۱۳۸۵، ج ۱، ص ۱۷۳.

نمونه در حکم وجوب پرداخت خمس بر مکلفین، حکم مساله «وجوب» و موضوع آن «خمس» می باشد. بر این اساس در یک گزاره شرعی پیوند میان موضوع و حکم پیوندی ناگسستنی محسوب می گردد.^(۱) تا جایی که شهید صدر بر خلاف نگاه رایج به قضیه اجتهاد که استنباط مسائل شرعی را در گرو حکم شناسی و علوم مربوط به آن می دانستند،^(۲) اجتهاد در فقه اسلامی را منوط به دو عامل موضوع شناسی و حکم شناسی در کنار یکدیگر می داند و اجتهاد را فعالیتی مرکب از موضوع شناسی و حکم شناسی معرفی می کند.^(۳)

در تبیین این عبارت باید گفت از آن جا که فعلیت احکام شرعی مستلزم وجود موضوع است، در ارتباط میان حکم و موضوع، وجود حکم دایر مدار وجود موضوع است و هر گاه حکمی بیان می گردد موضوعی پیش از آن مفروض دانسته شده و رابطه ای علی و معلولی میان حکم و موضوع برقرار می باشد، به نحوی که موضوع علت صدور حکم است و بر این اساس موضوع شناسی و صدور احکام متناسب با آن موضوع اهمیت فراوانی می یابد.^(۴) به زبان ساده تر، در فرآیند استنباط احکام شرعی در علم فقه، مقدمه دسترسی به حکم، شناخت دقیق موضوع قضیه است. فقیه ابتدا باید موضوع قضیه را شناخته و بر اساس مختصات موضوع، بتواند بر اساس شیوه های استنباط موجود در علم اصول فقه، به تفقه و کشف حکم شرعی از منابع فقهی اقدام نماید. اهمیت موضوع شناسی تا آن جا خواهد بود که چنانچه در شناخت موضوع در این فرآیند اشتباه کوچکی رخ دهد، نتیجه فرآیند صدور حکم کاملاً متناقض خواهد شد و ممکن است میان دو فقیه که در مساله ای فتوا صادر می کنند، به علت این که در گام موضوع شناسی تفاوتی پیش آمده و یکی از آن ها موضوع را به درستی نشناخته باشد، اختلاف در فتوا پیش آید.

پس با توجه به آن چه در ضرورت موضوع شناسی برای فهم حکم و مبانی مساله بیان شد، ضروری است تا برای روشن شدن مبنای فقهی در اساسی سازی این اصل، ابتدا موضوع پرچم و ابعاد مختلف آن روشن گردد، تا پس از شناخت موضوع پرچم و ابعاد مختلف آن، بتوان از حکم آن سخن گفت.

۱. نوایی، علی اکبر، موضوع شناسی فقهی و رابطه آن با علوم، پژوهش های اجتماعی اسلامی، خرداد و تیر ۱۳۸۱، ص ۱۰۹

۲. فنایی، ابوالقاسم، جایگاه موضوع شناسی در اجتهاد، نشریه نقد و نظر، زمستان ۱۳۷۴، ص ۸۷

۳. صدر، محمد باقر، دروس فی علم الأصول (طبع دار إحياء التراث العربی) - بیروت، چاپ: اول، ۱۴۲۵ ق، ج ۱، صص ۱۴۸ تا ۱۵۰

۴. فرحناک علیرضا، موضوع شناسی در فقه، قم: پژوهشگاه فرهنگ و علوم اسلامی، ۱۳۹۰، ص ۳۳

به نظر می‌رسد در این خصوص، باید پرچم و ماهیت و جایگاه آن را از دو جنبه مورد بررسی قرار داد. از سویی پرچم، پارچه‌ای است که از رنگ‌های خاصی تشکیل شده - در نظام جمهوری اسلامی ایران رنگ‌های سبز و سفید و سرخ - و با اشکال یا نوشته‌های مختلفی تزیین شده است و از سوی دیگر ماهیت نمادینی است که پرچم برای گروه یا کشور مربوطه داراست.

مبنای فقهی پرچم از بعد شکلی

بررسی سابقه تاریخی و مطالعه علل انتخاب رنگ‌ها و طرح‌های مختلف در پرچم همه کشورها از جمله در پرچم کشورمان گویای این نکته خواهد بود که اگر چه هر کدام از این رنگ‌ها و طرح‌ها بیان گر صفت یا مساله خاصی هستند و طراحان در انتخاب آن‌ها فلسفه‌ای مدنظر داشته‌اند^(۱)، اما به هیچ عنوان نمی‌توان سه رنگ بودن مورد اشاره در اصل هجدهم برای پرچم جمهوری اسلامی ایران را مبتنی بر مبنای فقهی دانست. یعنی طرح و شکل و رنگ پرچم جمهوری اسلامی ایران^(۲) بر اساس یک تحول تاریخی و تصمیمی نمادین است که در منابع فقهی نمی‌توان برای آن مبنای خاصی یافت و موضوع سه رنگی پرچم جمهوری اسلامی ایران و یا آرم مخصوص و یا تعداد درج واژه «الله اکبر» در آن مبنای فقهی ندارد.

مبنای فقهی پرچم از بعد نمادین

همان گونه که بیان شد از سوی دیگر پرچم در هر گروه و کشوری کاربردی نمادین دارد. در گفتار قبل با بحث درباره سابقه تاریخی پرچم این نتیجه حاصل شد که آن چه از گذشته از پرچم مدنظر بوده و باعث جایگاه ویژه پرچم به خصوص در میدان‌های نظامی شده است، ماهیت نمادین این پارچه منقوش به طرح و رنگ مخصوص است؛ چرا که پرچم از دیرباز نماد هویت مستقل و اقتدار یک واحد اجتماعی بوده است. این ماهیت نمادین در سده اخیر که دولت-کشورها در جهان امروزی شکل گرفته همچون گذشته مهم و اساسی بوده و از آن جا که دولت-کشورها سعی دارند از استقلال خود در برابر دیگر

۱. از جمله این که گفته می‌شود رنگ سبز نماد اعتقاد به اسلام، رنگ سفید نماد صلح طلبی و رنگ قرمز نماد آمادگی برای نثار خون در دفاع از استقلال، آزادی و جمهوری اسلامی است. (خیراندیش، رسول و شایان، سیاوش، همان، ص ۱۵) کم و بیش تفاسیر مشابهی در منابع دیگر نیز قابل مشاهده است.
۲. طرح، شکل و رنگ پرچم کشورمان که کلیات آن در اصل هجدهم قانون اساسی بیان شده، به صورت دقیق در آیین نامه «استاندارد ویژگی‌های پرچم جمهوری اسلامی ایران» که توسط کمیسیون ویژگی‌های پرچم جمهوری اسلامی ایران در موسسه استاندارد و تحقیقات صنعتی تهیه شده است، مورد اشاره قرار گرفته و به صورت جزئی طرح، جنس و بافت، اندازه‌ها، نوع دوخت و علامت آن ذکر شده است.

دولت-کشورها محافظت نمایند، پرچم به عنوان محملی برای ابراز این هویت مستقل، جایگاه ویژه‌ای داشته و هر کشور را به تنظیم پروتکل‌های خاصی برای حفظ شأن و احترام پرچم در دیدارهای رسمی و مراسمات واداشته است. از این رو اکنون می‌توان پرچم جمهوری اسلامی ایران را به عنوان نماد جمهوری اسلامی ایران دانست که بایستی درباره آن به عنوان نماد نظام اسلامی به بحث نشست. پس با روشن شدن و شناخت موضوع پرچم، به عنوان نماد نظام اسلامی، به نوعی قلب بحث صورت می‌گیرد و بایستی درباره مبانی فقهی پرچم به عنوان نماد نظام اسلامی بررسی انجام شود.

در منابع فقهی مسائل و موضوعاتی که حالت نمادین پیدا می‌کنند را از «شعائر» می‌خوانند. شعائر جمع کلمه شعیره به معنای علامت و نشانه است^(۱) و از هم خانواده‌های کلمه شعار است که به معنای هر چیزی است که نوعی اعلام وابستگی در آن وجود داشته باشد.^(۲) یعنی هر چیزی که به نوعی وابستگی را به شخص، گروه، دسته و یا آیینی مشخص سازد و نشانه آن به حساب آید، شعار و شعیره آن به حساب می‌آید. این اعلام می‌تواند از طریق یک شیء، عمل، نوع پوشش، نوع معماری، شیوه تکلم، رفتار یا هر چیز دیگری که بیان‌کننده و نشان‌دهنده مرام و مسلک و آرمان خاصی باشد، صورت گیرد و از این رو هر چیزی می‌تواند از شعائر یک آیین یا گروه به حساب آید.

پرچم جمهوری اسلامی ایران را به خاطر ماهیت نمادین خود در اعلام هویت مستقل و مقتدر نظام اسلامی، در ادبیات فقهی باید از «شعائر جمهوری اسلامی ایران» دانست. در هر کشوری، شعائر مخصوص به آن ملت و کشور نه تنها محترم شمرده می‌شود، بلکه احترام به آن‌ها از دیگران نیز مطالبه می‌گردد و بعضاً برای هتک حرمت شعائر، مجازات‌هایی نیز در نظر گرفته می‌شود. پس به این معنا احترام به پرچم جمهوری اسلامی ایران، در کشور لازم بوده و همه افراد بایستی نسبت به آن با احترام رفتار نمایند و از توهین به آن بپرهیزند.

تا این قسمت بحث که پرچم یک کشور، از شعائر لازم الاحترام آن به حساب می‌آید و در همه کشورها سعی بر حفظ قداست شعائر لازم به حساب می‌آید، میان همه کشورها مشترک است و از این جهت تفاوتی میان جمهوری اسلامی ایران و هیچ کشور دیگری وجود ندارد و اقدامی عقلائی مبتنی بر مصالح ملی خواهد بود.

۱. قرشی، علی اکبر، قاموس قرآن، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چ ۶، ۱۳۷۱، ج ۴، ص ۴۴

۲. مطهری، مرتضی، مجموعه آثار استاد شهید مرتضی مطهری، تهران: انتشارات صدرا، بی تا، ج ۲۵، ص ۳۶۰

اما در جمهوری اسلامی ایران، علاوه بر این که بر اساس مصالح ملی، پرچم محترم شمرده می‌شود، به خاطر ماهیت اسلامی نظام، موضوع جنبه دیگری نیز پیدا می‌کند. از آنجا که نظام جمهوری اسلامی ایران، یک حکومت اسلامی است^(۱)، بسیاری از شعائر آن، نه تنها از شعائر ملی به حساب می‌آید، بلکه با گسترش مفهومی در زمره «شعائر اسلامی» به حساب می‌آید که در منابع فقهی به آن پرداخته شده و حکم آن مشخص شده است.^(۲)

هر چیزی که نشانه‌ای بر دین و ایمان باشد جزء شعائر الهی خوانده می‌شود. از این رو برای مثال در قرآن کریم صفا و مروه را از شعائر الله دانسته شده است و در تعبیر فقها، هر عملی که نشانه‌ای از دین و ایمان باشد همچون اذان و نماز و روزه و ...، مصداق شعائر الله دانسته شده است. احترام به آن چه که مصداق شعائر الهی و اسلامی به حساب می‌آید^(۳)، واجب خواهد بود^(۴) و در بیان قرآن کریم، از مصادیق تقوای قلوب به شمار می‌رود^(۵) و اهانت به این شعائر حرام بوده^(۶) و در قرآن نیز از آن نهی شده است.^(۷)

بدین معنا و با توجه به مقدمات گفته شده، پرچم جمهوری اسلامی ایران نیز به عنوان نمادی از استقلال و اقتدار نظام اسلامی، یکی از شعائر الهی و اسلامی بوده که تعظیم و احترام آن لازم به شمار می‌رود و با توجه به این جایگاه مهم و مقدس، اساسی سازی این نماد ملی و

۱. درباره مفهوم حکومت اسلامی و ویژگی‌های آن به طور مفصل در جلد اول کتاب بحث صورت گرفته است.
۲. در بسیاری از منابع فقهی، عناوین مختلفی از احکام و عبادات شعائر الهی و اسلامی دانسته شده و در تعظیم آن‌ها به این دلیل، مطالب مختلفی بیان شده است. برای مطالعه بیشتر در خصوص ماهیت شعائر الهی ر.ک: نراقی، احمد، عوائد الايام فی بیان قواعد الاحکام و مهمات مسائل الحلال و الحرام، قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ۱۴۱۷ هـ.ق، صص ۲۳ تا ۳۲.

۳. به نظر می‌رسد اصل تعظیم شعائر و همچنین احترام به اشخاص و مکان‌هایی که جزو شعائر الهی هستند، از واجبات الهی بوده که انجام آن لازم خواهد بود، اما درباره تعظیم هر کدام از شعائر عملی بایستی قائل به تفکیک شد. چنان چه یکی از اعمال و مناسک از واجبات باشد، تعظیم آن‌ها نیز واجب بوده و چنان چه عملی از مستحبات باشد، احترام و برپاداشتن آن نیز از زمره مستحبات خواهد بود.

۴. سبحانی، جعفر، دروس خارج فقه، ۱۳۹۳/۲/۷ بحث حرمت اهانت به مقدسات اسلامی، قابل دسترسی در: yon.ir/sobhaani (تاریخ مشاهده: ۱۳۹۳/۵/۲۵)

۵. سوره حج آیه ۳۲: ذَٰلِكَ وَمَنْ يُعْظَمْ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ. این است [فرائض خدا] و هر کس شعایر خدا را بزرگ دارد در حقیقت، آن [حاکمی] از پاک‌ی دل هاست.

۶. سبحانی، جعفر، همان

۷. سوره مائده آیه ۲: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَجْلُوا شَعَائِرَ اللَّهِ و ... ای کسانی که ایمان آورده اید، حرمت شعایر خدا و ... را نگه دارید.

اسلامی در قانون اساسی از مبانی فقهی نیز برخوردار خواهد بود و توجه قانون‌گذاران اساسی کشورمان به این مساله را می‌توان ناشی از اهمیت نمادین پرچم به عنوان شعار ملی و دینی نظام جمهوری اسلامی دانست که در قالب یک اصل قانون اساسی بروز پیدا کرده است.

جمع بندی

یکی از مباحثی که در تحلیل فقهی مبانی قانون اساسی بر اساس اصول مختلف آن حائز اهمیت است، پرداختن به این امر است که آیا هر کدام از موضوعات مطرح شده در قانون اساسی، بر مبانی فقهی استوار شده است و یا این که چنین مبنایی ندارند؟ در بحث و بررسی پیرامون اصل هجدهم قانون اساسی که به توصیف پرچم جمهوری اسلامی ایران پرداخته است نیز این نکته محل بررسی است که آیا پرچم سه رنگ جمهوری اسلامی ایران و اشکال منقوش در آن مبنایی فقهی دارند و یا خیر؟

بررسی مبانی فقهی و حکم یک موضوع در علم فقه نیازمند موضوع شناسی است و تا زمانی که موضوع آن شناخته نشود، نمی‌توان درباره حکم آن سخن گفت. بررسی موضوع پرچم گویای این است که در طول تاریخ پرچم همواره نمادی از استقلال، اقتدار و هویت یک واحد اجتماعی بوده است که برای اعلام آن به دیگران استفاده می‌شده است. اگر چه هر گروهی تلاش داشته در طرح و شکل پرچم خود، آرمان‌های خود را نمایش دهد، اما مهم تر از اشکال و رنگ‌های آن، نوعی قرارداد اجتماعی میان مردم آن کشور وجود داشته که پرچم را به عنوان نماد هویت و استقلال ملی خود دانسته و به مرور زمان به عنوان بخشی از هویت آن مجموعه شناخته می‌شود.

در جمهوری اسلامی ایران نیز بررسی موضوع پرچم و مبانی آن گویای همین نکته خواهد بود که پرچم از دو ساحت مختلف، یعنی بعد شکلی و بعد نمادین آن قابل بررسی است. بعد شکلی یعنی رنگ و طرح و علامت‌های آن از مبانی فقهی خاصی برخوردار نیست، هرچند نمادها، آرمانها و نکات متعددی در طراحی آن مدنظر قرار گرفته است. اما از بعد نمادین، از آنجا که این پرچم نماد استقلال و اقتدار حکومت اسلامی مستقر در ایران به شمار می‌رود، نه تنها از مظاهر ملی به حساب می‌آید، بلکه بر اساس ادبیات فقهی از شعائر الهی و اسلامی نیز محسوب شده و احترام و تعظیم آن به عنوان یکی از شعائر الهی الزامی خواهد بود. از همین رو قانون‌گذاران اساسی کشورمان، این نماد محترم و مقدس را در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مورد اشاره قرار داده و اصل هجدهم قانون اساسی را به آن اختصاص داده‌اند.

منابع

قرآن کریم

نهج البلاغه

کتابها و مقالات

۱. ابن بابویه، محمد بن علی، **علل الشرائع**، قم: کتاب فروشی داوری، ۱۳۸۵ هـ.ق، ج ۱.
۲. ابن کثیر الدمشقی، اسماعیل بن عمر، **البدایه و النهایه**، بیروت: دارالفکر، ۱۴۰۷ هـ.ق، ج ۲.
۳. ابن هشام، **السیره النبویه**، بیروت: دارالمعرفه، بی تا، ج ۱.
۴. البستانی، فؤاد افرام، **فرهنگ ابجدی**، ترجمه ی رضا مهیار، تهران: انتشارات اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۷۵.
۵. خیراندیش، رسول و شایان، سیاوش، **ریشه یابی نام و پرچم کشورها**، تهران: انتشارات کویر، ۱۳۷۰.
۶. دهخدا، علی اکبر، **فرهنگ متوسط دهخدا**، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۵، ج ۲.
۷. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، **مفردات الفاظ قرآن**، تحقیق صفوان عدنان داودی، بیروت: دارالعلم الدار، ۱۴۱۲ هـ.ق، ج ۲.
۸. صدر، محمد باقر، **دروس فی علم الأصول**، بیروت: دار احیاء التراث العربی چاپ اول، ۱۴۲۵ هـ.ق، ج ۱.
۹. فرحناک، علیرضا، **موضوع شناسی در فقه**، قم: پژوهشگاه فرهنگ و علوم اسلامی، ۱۳۹۰.
۱۰. فنایی، ابوالقاسم، **جایگاه موضوع شناسی در اجتهاد**، نشریه نقد و نظر، زمستان ۱۳۷۴، صص ۸۷ تا ۹۹.
۱۱. قرشی، علی اکبر، **قاموس قرآن**، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ ششم، ۱۳۷۱، ج ۴.
۱۲. لثی واسطی، علی بن محمد، **عیون الحکم و المواعظ**، قم: دارالحديث، ۱۳۷۶.
۱۳. مطهری، مرتضی، **مجموعه آثار استاد شهید مرتضی مطهری**، تهران: انتشارات صدرا، بی تا، ج ۲۵، صص ۳۶۰.
۱۴. معین، محمد، **فرهنگ فارسی**، تهران: امیرکبیر، ج بیست و پنجم، ۱۳۸۸.
۱۵. مکارم شیرازی، ناصر، **تفسیر نمونه**، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۴، ج ۷.
۱۶. موسوی بجنوردی، سید کاظم و دیگران، **دایره المعارف بزرگ اسلامی**، تهران: مرکز دایره المعارف بزرگ اسلامی، ج ۱۳.
۱۷. نراقی، احمد، **عوائد الایام فی بیان قواعد الأحکام و مهمات مسائل الحلال و الحرام**، قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ۱۴۱۷ هـ.ق.
۱۸. نوایی، علی اکبر، «موضوع شناسی فقهی و رابطه آن با علوم»، پژوهش های اجتماعی اسلامی، خرداد و تیر ۱۳۸۱، صص ۱۰۴ تا ۱۳۱.
۱۹. الواقای، محمد بن عمر، **المغازی**، تحقیق مارسلن جونس، بیروت: موسسه الاعلمی، چاپ سوم، ۱۴۰۹ هـ.ق، ج ۳.

نرم افزارها

۱. جامع تفاسیر نور نسخه ۲
۲. جامع فقه اهل البيت عليهم السلام نسخه ۲
۳. نورالسیره نسخه ۲
۴. قاموس النور نسخه ۲

پایگاه های اینترنتی

Tohid.ir

امام خمینی (ره):

و از شورای محترم نگهبان می‌خواهم و توصیه می‌کنم، چه در نسل حاضر و
چه در نسل های آینده که با کمال دقت و قدرت و ظایف اسلامی و ملی خود
را ایفا و تحت تاثیر هیچ قدرتی واقع نشوند و از قوانین مخالف با شرع مطهر و
قانون اساسی بدون هیچ ملاحظه ای جلوگیری نمایند.

(صحیفه امام، ج ۲۱، ص ۴۲۲)

بزهشکده شورای نگهبان

آدرس: تهران، خیابان شهید سپهبد قمری،
کوچه شهید دهقانی نیا (خسرو سابق)، پلاک ۱۲
صندوق پستی: ۱۴۶۳ - ۱۳۱۴۵
تلفکس: ۰۲۱ - ۸۸۳۲۵۰۴۵
info@shora-rc.ir
www.shora-rc.ir